

vicissitudines et hostilitates zaniedbaną, chcąc perfectionowac typographią, y supplikowali nam też rady y panowie, na ten czas przy boku naszym zostaiący, abysmy pomienioną typografią w konwencie Poczajowskim zakonu świętego Bazylego wielkiego przywileiem naszym utwerdzili; iakożmy, laskawie do tey prozby skłoniwszy się, stwierdzamy y pozwalamy, aby wszelkie xięgi dialektem ruskim, polskim y łacinskim, byle nic nie mieli przeciwnego fidei catholicae, moribus honestis et juribus Reipublicae Polonae, w tymże conwencie drukowane byli y na swiat wydane y po wszystkich miastach (nullo dempto), miasteczkach y wsiach Panstwa naszego przedawane były; na co się, dla lepszey wiary, ręką naszą podpisawszy, pieczęć koronną przycisnąć rozkazalismy. — Dan w Warszawie dnia osmnastego miesiaca octobra roku Pańskiego tysiąc siedmset trzydziestego wtorego, panowania naszego trzydziestego szostego roku.

U tego przywileiu, przy pieczęci mniejszey koronney, podpis rąk w te słowa: Augustus rex. Locus sigilli. Na drugi zas stronie pieczęci przypis temi słowy: Pozwolenie typografij albo drukarni w konwencie Poczajowskim zakonu świętego Bazylego unitom religii graeckiey. Xiądz Adam Stanisław Grabowski, dziekan cathedry Chełmskiej j. kr. mci sekretarz.

Ktory że to przywilej per oblatam podany za podaniem y prozbą wyz (sic) Jego mosci podawaiącego a za moim urzędowym przyjęciem wszystek z początku aż do konca de verbo ad verbum, tak jako się w sobie pisany ma, do xiąg niniejszych grodzkich łuckich iest in-grossowany.

Книга луцька городська записова 1732 року, в Центральнім Архиві Університета св. Володимира N 2282 f. 127, akt. 45.

A. Щуровський.

Вірша про Барську конфедерацію.

Дуже вradувала мене звістка, яку я вчитав у попереднім томі Записок, а власне, що д. Макарушка збирає матеріали для критичного видання Шевченкових „Гайдамаків“. Сказавши по правді, ходилоб дут в першій лінії не о критичне виданє тексту Шевченкової поеми, бо сей не являє майже ніякої трудности, але о провірку поглядів Шевченка і его пізнійших критиків та коментаторів на сю поему. Пригадаю, що власне з поводу сеї поеми висказані були многі суперечні погляди і що до артистичного і що до історичного єї боку. Не вдаючись в виклад історії сих поглядів пригадаю далі, що в сьому спорі і я подав було свій голос і ддятого вважав себе також в обовязку оглядати

ся за матеріялами, які б підпирали мої погляди. Матеріялів таких від того часу (1892 р.) опубліковано вже велику силу. Не мало вийшло й праць, що показують в такім або иньшій освітленю цілу історію Коліївщини (важнійші між ними — монографії Антоновича про Гонту і Желізняка, Шульгіна Історія Коліївщини, Корзона уступ в книзі „Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta“ і єгож більше зділвий ніж спокійно-безсторонній розбір Шульгінової книги в *Kwartalniku historycznym*). Вже сам апологетичний тон книги Шульгіна і пристрасно-ворожій тон статі Корзона показують, що питанє про історичне значінє Коліївщини 1768 р. доси ще далеко не стало мертвим історичним питанєм, що аргументи про і contra добирають ся не з самого арсеналу історичних фактів і документів, але примішуєть ся до них отрута сучасних сїмпатій і антипатій, страхів, упереджень та бажань. На таке лихо найліпшим ліком є, звісно, час, та до єго зменшеня чимало причинити ся може також громадженє нових, незвісних доси документів, які б розсвічували як мога ширше і гллубше те явище і як мога менше лишали місця для партійних, апріорних коментаріїв та викладів.

Як звісно, Шевченко в своїй поемі вибух Коліївщини поставив у звязок з конфедерацією Барською. Звязок той у поемі не дуже ясний, бо Шевченко видимо не мав ясного понятя про те, що таке була конфедерація Барська, чого вона хотіла і якими способами добивала ся до своєї мети. Одно конкретне понятє про неї давали єму народні перекази: конфедерати виступали ворожо против православних, мучили їх і обдирали, — і се понятє дало Шевченкови основу до кількох картин то держаних в роді бурлески (Конфедерати і т. д.), то трагічно-кровавих (Титар, захопленє Оксани). Сі місця поеми були причиною інтересної контроверсної критиків. Гвідо Батталія, що загалом відносив ся до музи Шевченка з великою пошаною, тут закинув єму, що він несправедливо осудив конфедератів барських, які були правдивими героями і мали на меті тільки добро та оборону вітчизни, поробивши з них простих розбійників (G. w. Battaglia, *Taras Szewczenko. Życie i pisma jego*, Lwów 1865, стор. 33). Закид сей був ясний, але оправданим можна б єго назвати тільки в такім разі, коли б справді була певна річ, що конфедерати барські були такі герої і бездоганні лицарі, якими до недавна виставляли їх польські патріоти. Замість звернути увагу на сю слабу точку аргументації польського критика, пок. проф. Огоновський в своїм розборі „Гайдамаків“ пішов посередньою дорогою, яка зовсім уже не може нікого вдоволити. Згадавши про закид Батталії, він так далі пише: „По мнію Батталії напад той підійняли мабуть поодинокі очайдуші, а не конфедерати. Ся догадка може бути й правдивою; побіч змаганя конфедератів могли окремо прості пройдисьвіти займати ся ділом розби-

шацьким, але люд український не умів розличити конфедератів від розбійників; у него всякий ворог і напастник звав ся тоді конфедератом, а відтак Шевченко, хочаги умотивувати повстанє гайдамаків, придержував ся лише переказу простого люду та не бажав ближче познакомитись з правдою історичною“ (Ом. Огоновський, Гайдамаки, поема Шевченка. Правда 1879, стор. 172). Пок. професор пишучи се, мабуть не завважав, яке комічне вражінє мусять робити ті „герої та оборонці вітчизни“, яких простий люд, а всеж таки горожанин тої самої вітчизни, не може відрізнити від розбійників. Не завважав і того, що коли б конфедерати були справді бездоганними героями, то яким же би способом простий люд міг назвою конфедерата означувати всякого розбишаку? Ні, догадка Батталії, що напади якихсь посторонніх банд розбишацьких підсунено на карб конфедератів, не може бути вірною. Не дурно традиція народня бачила в конфедератах ворогів. Навіть поминувши те, що вони бажали зміцнити на Україні шляхетсько-польське панованє, що тоді хоча сильно захитане, та все ще легально існувало, — треба пригадати, що конфедерация Барська по при меті політичній мала виразну, ярку закраску релігійну, римо-католицьку, що в ній у останне в історії польської держави, та з фатальною силою виявилась уся нетолеранция, весь фанатизм релігійний, довго вщеплюваний Єзуїтами в серця польської суспільности. Конфедерати не були прості розбійники — признаємо се радо; вони були *milites Mariani*, *śłudzy Maryi*, мордували та знущали ся в імя Боже. Конфедерация Барська мала метою не тільки підняти силу захитаного польського панованя на Україні, але бажала підняти тут також престиж римського католицизму, ослабити або й зовсім знищити діссидентизм, себто в першій лінії православіє. Отсей був єї трагічний пункт. На сьому власне пунктї герої і оборонці вітчизни в очах православиного люду українського нічим не ріжнили ся від простих розбійників.

Вірша польська, яку подаємо далі, дозволяє нам піти ще крок далі. Вона дозволяє нам догадуватись, що між православними 1768 р., перед вибухом Коліївщини, була розширена думка, що конфедерация завязала ся з тою метою, щоб вирізати всіх православних. І думка ся не була простою, дивовижною казкою якихсь злобних ворогів конфедераций. Самі конфедерати, сфанатизовані такими своїми провідниками, як звісний „ksiądz Marek Karmelita“, мусіли похваляти ся нею, як се чинить католик в нашій вірші. Що така думка нераз шибалась по головах православних, особливо дүховенства, в остатніх часах Річи посполитої, на се маємо свідочтва і в записках Бродовича і у Левінського (гл. Житє і Слово I). Існуванє такої поголоски на Україні дає нам дуже важний ключ до поясненя вибуху Коліївщини, до зрозуміня тої жорстокости, яку

показували колії супроти католиків. Історія польська вказує ще один факт аналогічний — мазурську різню 1846 р.; і тут знову множество свідоцтв сходять ся власне в тім, що вибух хлопської контрреволюції викликаний був загально розширеною звісткою, буцім то панни лагодять ся до повстаня, узброюють ся і збирають ся в куші з тою метою, щ о б и в и р і з а т и м у ж и к і в .

Вірша, яку тут подаємо як причинок до зрозуміння ідейної атмосфери Барської конфедерації, находить ся в бібл. Оссолінських, в ркп. 280 (рукописна всячина зібрана Оссолінським по части в оригіналах, по части в копіях). Писала вона на двох картках білого, грубого паперу; письмом з кінця XVIII віку. Скомпонована була ся вірша очевидно в самім 1768 р. перед вибухом Коліївщини. Автором її був правдоподібно католик і учасник конфедерації, добре обзнайомлений з її метою і способом думаня.

Dyskurs katolika podróznego z nieznaionym sobie
Dyssydentem o konfederacyi na Podolu uczynioney.
Roku 1768.

Dyssydent.

Witam Wé Pana do nas!

Katolik.

Sługa uniżony.

Dyssydent

Proszę siedzieć, bo widzę, żeś Wé Pan ztrudzony.

Katolik

Prawda, żem iuż uiechał dosyć mil nie mało.

Dyssydent

Czy się Wé Panu słyszeć co z nowin nie dało?
Chciey mi, proszę, powierzyć swoich wiadomości,
Bom rad takowych w domu mieć u siebie gości.

Katolik

Przez mą podróz o żadney nie słyszę nowinie
Prócz o związku Polaków wszczętym w Ukrainie.

Dyssydent

Ciekawą masz rzecz, mospanie, tylko wyiaw szczerze,
Czy nie wiesz, jakie mają tych związków przymierze?
Gdyż iakowys trzymają w tym u siebie sekret.

K a t o l i k

Podobno Dyssydentom śmierci piszą dekret.

Dyssydent

Coż? Że za niemi rzekać Dyssydenci winni?

K a t o l i k

To, że się napierają czego nie powinni.
Długo Polacy w cichem dość byli milczeniu
Spodziewając się folgi iakiey w udęczeniu,
Ciężkie dźwigali iarzmo okropney niewoli, --
Trudno też iuż nie sarknąć, kiedy serce boli.
Z Dyssydentów przyczyny pogwałcone prawa,
Święta wiara wydarta Polakom y sława.
Czas iuż przychodzi zemsty, czas ginąć przy wierze,
Czas łeb uciąć tey hydrze, niech góry nie bierze.

Dyssydent

Nie sroź się, Panię, ieżli twóy gniew iest bez siły!
Może to bydź, że dla nich będzie pokoy miły.
Już tu dobrze zaczęto wedle tego chodzić
By tak iak chcą nie mogli Dyssydentom szkodzić.

K a t o l i k

Wszelka rada, zapewniam, bezskuteczna będzie;
Jest iuż każdy Dyssydent iak ryba na wędzie.
Chciało im się szkół, durkarń (sic), kościołów, szpitalów,
Użyli na to Posła wielkiego Moskalów.
A więc sztucznie Polacy na nich się sprzysięgli,
Chcąc im głów przyciąć, aby wyżey nie dosięgli.

Dyssydent

Ten iest zwyczaj Polaków, że się bardzo srożą.
Niech że im choć z daleka batogiem pogrożą,

Prędko zamysły swoje w zgodę odmieniałą, —
Gdzie który (może) z kupy, szypko uciekaiałą.

Katolik

Nie będą na tych godach więcej Dyssydenci!
Przyplacą zuchwałości, zostaną kontenci:
Oni znoszą charakter w Toruniu z kamienia (?) —
Polacy nie zostawiają ich w Polsce plemienia.

Dyssydent

Bywa to, że gdzie siłą nie mogą dokazać,
Tam wielkość złota zmoże, byle go pokazać.
Zgwałcą się naysięgłejsze sprzysiężone śluby,
Iak zacnie błagać złoto y kosztowne szuby.

Katolik

Tak zakrwawione serca nie złoto złagodzi,
Lecz zemsta wykonana w żalach one chłodzi.
Bez szub się też obeydą Katolicy w lecie,
A tych, co ich pobrali, wytrzepią po grzbiecie.

Dyssydent

A gwarantka-ż co mówi? Co jey poseł rzecze?

Katolik

To, że iuż z rąk Polaków zdrowo nie uciecze.
Wszędzie na pograniczu kołą na szelwachu,
Wszelki ich nieprzyjaciel nabierze się strachu.

Dyssydent

Może się ieszcze fortel tak też uda drugi
Jak pierwszy, a tak drugi: wypłacić swe długi
Musieli sprzysiężeni w której Syberyi
Pędzić życie z drugimi w ścisley mizeryi.

Katolik

Niech że zębów nie ostrzą! Wprzód tu odpowiedzą,
Za co Senatorowie dotąd ieszcze siedzą

W więzieniu? Mocny iest Bóg, mocne Jego chasło!
 Przy tak dzielney obronie Dyssydenctwo zgasło.
 Nie potrafią zapobiedz y czartowskie sztuki,
 Są na ich utrzymanie gotowe musztuki.

Dyssydent

Nie było czynić związków, a tak powróceni
 Byli by Senatorzy z ócz waszych straceni.
 Przytrzymało ich polskie bo zaczęte dzieło:
 Co miało pomoc onym, bardziej zaszkoziło.

Katolik

Nie rozumiey, aby przez to co im zaszkoziło!
 Po nich mieczem y ogniem iść się oświadczyli.
 Sprawiedliwy żal mają, który ich natęża,
 Więc przy krzyżu Chrystusa dobędą oręża.
 Jezus, Marya, Józef — czyż nie hasło śliczne?
 Azas nie pierzchną pulki na to Imię liczne
 Nieprzyjaciół oyczyzny, wolności y wiary?
 Wszak skruszonego serca przyimie Bóg ofiary.

Dyssydent

Nie są tak Dyssydenci Polsce winni wiele,
 By traktowani byli iak nieprzyjaciele.

Katolik

Co mówisz? Nie są winni? Niech się tylko godzi
 Wspomniey, co seym warszawski ustawa dowodzi.
 Mówi, że póki w ludziach było rozumienie
 Jednostayne o wierze, póty dobre mienie
 Było, póty na prawo y wstyd przyrodzony
 Były względy, kray szczęściem, sławą ozdobiony
 Był od Boga. Skoro zaś boiaźni ku Bogu
 Zapomnieli Polacy, trwając w tym nalogu,
 Różność wiar przypuściwszy, — aż y wnętrzne prawa
 Stepiały, rządów zaszczyt zniknął, wstyd y sława,
 Wydarto posłuszeństwo, zaczym my w nieprawie
 Oraz Rzeczpospolita zostaie w niesławie.
 W iakim iest zamieszaniu y odmęcie zawsze,
 Gdyż milczy, gdy trza siły pokazać najżwawsze,

A czasem się na dobrą nie moc zdobyć radę,
 Lub uradzoną często odbieramy w zdradę.
 Bo bez pochyby Boga gniewem sprawiedliwym
 Dzieie się, że tym sektom szerzyć się złośliwym
 Dopuszczamy. Zważayże, czy niemasz przyczyny,
 By zaczęte w związku skutki wzięły swoje czyny.

Dy s s y d e n t

Bywa to, że z czasami wraz ustaią żale;
 Wszak y morze burzliwe swe uśmierza fale.

K a t o l i k

Inne morzu naznacza przepisy natura,
 Z innym zamysłem świeża wszczęta awantura.
 Dyssydenci dyety by zażyli, trzeba;
 Już się też dosyć w Polszcze nasycili chleba.
 Inną z nimi trza zażyć iuż odtąd robotę!
 Nie będą więcey iadać mięsa w post, w sobotę.
 Już dosyć wzgorszenia dla nich między nasze pany!
 Czas iuż leczyć zadane duchowieństwu rany.
 Chce im się rozkazować, niech że idą z Polski, —
 Na to związek ugadza Polaków podolski.

Dy s s y d e n t

Gdyby tak wzięła skutek ta Wé Pana mowa,
 Pewnie była by dla nich iuż zguba gotowa.
 Boiażń by Dyssydentów zbyt mięszała serce...
 Już w oczach widzę swoich okrutne morderce.

K a t o l i k

I owszem, nie trwożyć się, lecz weselić maią,
 Że szczęścia tak wielkiego godnymi się staią.
 Katolicy albowiem dosyć swoich liczą
 Świętych y Męczenników, Lutrom tego życzą,
 By oni choć z iednego mieli męczennika.
 A źleż to iest mieć w niebie swego poślednika? (sic)

Dy s s y d e n t

To iest żart! Lecz wróćmy się do swey mowy dawny!

K a t o l i k

Nie żart, bo bez świętego nie masz wiary prawney.

Dyssydent

A gdy pretensyi swoich Dyssydent zanjecha?
Więc daremna Polaków z tych związków pociecha.

Katolik

Już nie rychło w sam ten czas przyprawiać zapory,
Kiedy iuż złodziey woły wykradnie z obory.
Nie lada plastrem ranę smertelną zagoi
Tak obród (sic) Dyssydentów złości nie zagoi (sic).
Więcey bym ia rzekł! Na to pomnę, żem w Warszawie.
Wolę zamilczeć, niżli szwankować na sławie.

Dyssydent

Ja żem stronę przeciwną trzymał, wybacz panie!
Czyniłem to dla tego, bym wyczerpał zdanie
Naszych Polaków. Jednak niech to nic nie drażni
Łaskawey zawsze przy mnie Wć Pana przyiaźni.

Katolik

I ia wzaiem Wć Pana za dyskurs przydługi
Przepraszam, oddając się naiego za służgi.

Др. Иван Франко.

Причинок до питання про час появи „Історії Руссов”.

При нагоді рецензії на брошуру Л. Майкова „Къ вопросу объ Исторіи Руссовъ“ розповів проф. М. Грушевський в IV-ім томі Записок наук. товариства ім. Шевченка [стор. 188—190] про здогади Ол. Лазаревського і В. Горленка, що відкрита коло 1828-ого року „Історія Руссов“, приписувана якийсь час архиепископови Георгію Кониському, виїшла з патріотичного українського роду Полетик.

Як відомо — Ол. Лазаревський висказав [1891 року] здогад, що „Історію Руссов“ написав Григорій Полетика [род. 1725 ум. 1784] а може доповнив її син его Василь Полетика [род. 1765 ум. 1845]; — знов же В. Горленко висказав [1893 року] гадку, що цілу „Історію Руссов“ написав Василь Полетика. Від часу, як проф. Грушевський надрукував згадану рецензію в IV томі Записок, зайшло хіба те нове в сїм спірнім питаню, що Ол. Лазаревський здогад свій в року 1891-ого про авторство Григорія Полетики і час появи „Історії Руссов“ ставить